

Tonga

**NGAAHI TU'UTU'UNI KI HE FILI FALE
ALEA 2010**

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HE FILI FALE ALEA 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Fuakava 'o e Lakanga - Kau 'Ofisa Fili, Kau 'Ofisa Faifili mo e ni'ih'i 'oku ngaue ki he Komisoni Fili.....	5
2	Tauhi 'o e Tohi Fakakatoa 'o e Kau Fili.....	5
3	Tauhi 'o e Ngaahi Puha Paloti mo e Ngaahi Pepa Paloti.....	6
4	Tokoni makehe ki he Kau Fili 'oku Kui pe Tonounou Fakaesino.....	6
5	Tuku atu 'o e Kaati Faka'ilonga'i.....	7
6	Paaki mo e pulusi 'o e ngaahi tu'uaki, ngaahi fanongonongo ki he fili etc.	7
7	Pulusi 'o e ngaahi tu'uaki fili 'i he 'initaneti	8
8	Taha fili ke fili 'i ha fai'anga fili kuo vahe'i.....	8
9	Fili 'a e kau ngaue 'a e Komisoni	9
10	Pekia 'o ha Kanititeiti	9
11	Tu'utu'uni 'o e hokohoko 'o e ngaahi hingoa 'i he pepa paloti.....	9

TEPILE 11

FUAKAVA 'O E LAKANGA 11

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HE FILI FALE ALEA 2010

LAO KI HE FILI FALE ALEA 1989

'I HONO NGAUE'AKI 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he kupu 41 'o e Lao ki he Fili Fale Alea 1989, 'oku fa'u 'e he Komisoni Fili 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni:

- 1 **Fuakava 'o e Lakanga - Kau 'Ofisa Fili, Kau 'Ofisa Faifili mo e ni'ihii 'oku ngaue ki he Komisoni Fili**
 - (1) Kuo pau ki he kotoa 'o e ni'ihii 'oku nau ma'u lakanga 'i he Komisoni Fili pe ngaue ma'ae pe ki he Komisoni Fili ke nau fakahoko ha fuakava 'o e lakanga.
 - (2) Kuo pau ki he fuakava ke fakahoko ia 'e ha Komisiona 'o e Komisoni Fili, 'i he ala fakahoko ia. Kapau 'oku mama'o 'a e taha ko ia mei he Komisoni 'e ngofua ke fakahoko 'a e fuakava 'e ha Fakamaau Polisi, 'Ofisi Polisi pe ha Memipa 'o e Kau Taki Lotu (Member of the Clergy).
 - (3) Kuo pau ko e ngaahi fuakava kuo fakakakato ke 'oatu ia ki he Komisoni pea ke tauhi 'e he Komisoni kae 'oua kuo 'ikai toe 'i he pe ngaue 'a e 'ofisa pe taha ngaue ki he Komisoni.
 - (4) Kuo pau ke fakahoko 'a e fuakava 'o e lakanga 'i he foomu 'oku ha 'i he Tepile.

- 2 **Tauhi 'o e Tohi Fakakatoa 'o e Kau Fili**
 - (1) Kuo pau ki he tohi fakakatoa kuo ngaue'aki 'i ha fai'anga fili 'i he 'aho fili ke fakafoki ki he Komisoni hili 'a e tapuni 'o e fili 'o fakatatau ki he ngaahi fakahinohino kuo tuku atu 'e he Supavaisa 'o e Fili pe ko e Komisoni.
 - (2) Kuo pau ki he tohi fakakatoa 'o e kau fili kuo ngaue'aki 'i he ngaahi fai'anga fili 'i he vahenga fili takitaha 'i he fili 'o e Fale Alea ke faka'auha 'i he

mahina 'e 6 hili 'a e 'aho 'o e fili tukukehe ka 'i ai ha Kole 'i he Konga V 'o e Lao.

- (3) 'I ha 'i ai ha kole 'i he Konga V 'o e Lao, ko e tohi fakakatoa (ngaahi tohi fakakatoa) 'o e kau fili ki he vahenga fili pe ngaahi vahenga fili ko ia, 'i he'ene hoko, kuo pau ke tauhi kae'oua kuo 'ilo'i 'a e ola 'o e Kole pea kuo'osi kotoa 'a e ngaahi founa 'o e tangi hono fakahoko.

3 Tauhi 'o e Ngaahi Puha Paloti mo e Ngaahi Pepa Paloti

- (1) Kuo pau ke tauhi 'e he Komisoni 'a e kotoa 'o e Ngaahi Puha Paloti mei he fili 'e taha ki he fili hoko 'i he founa 'oku maau lelei pea tauhi malu.
- (2) Kuo pau ki he Komisoni, 'i hono fiema'u, ke fakalelei'i pe liliu 'a e Ngaahi Puha Paloti.
- (3) Kuo pau ki he Komisoni ke tu'utu'uni ki he lahi, fotunga mo e naunau 'o e ngaahi puha paloti ke ngaue'aki 'i he ngaahi fili.
- (4) Ko e ngaahi pepa paloti ki he vahenga fili takitaha 'i he fili 'o e Fale Alea kuo pau ke faka'auha 'i he mahina 'e 6 hili 'a e 'aho 'o e fili tukukehe ka kuo 'i ai ha Kole 'i he Konga V 'o e Lao.
- (5) 'I ha 'i ai ha Kole 'i he Konga V, ko e ngaahi pepa paloti ki he vahenga fili pe ngaahi vahenga fili ko ia, 'i he'ene hoko, kuo pau ke tauhi kae'oua kuo 'ilo'i 'a e ola 'o e Kole pea kuo'osi kotoa 'a e ngaahi founa 'o e tangi hono fakahoko.

4 Tokoni makehe ki he Kau Fili 'oku Kui pe Tonounou Fakaesino

- (1) Ka fakafiemale'i 'e ha taha fili 'a e 'ofisa faifili 'oku tonounou 'ene sio pe ko e taha fili 'oku tonounou fakaesino pea 'oku 'ikai malava ai ke fili ta'e 'i ai ha tokoni, kuo pau ki he 'ofisa faifili pe ko ha 'ofisa tokoni fai fili ke tokoni ki he taha fili.
- (2) Kuo pau ke hu 'a e taha fili mo e 'ofisa faifili ki he ngaahi fale fai'anga fili 'oku 'ikai ngaue'aki pea 'i he fakahinohino 'a e taha fili kuo pau ki he 'ofisa faifili pe 'ofisa tokoni fai fili ke ne faka'ilonga'i, pelu, pea fakahu atu 'a e pepa paloti 'a e taha fili ki he puha paloti.
- (3) Kuo pau ke siofi 'e he 'ofisa polisi 'oku ngaue 'i he fai'anga fili 'a e tokoni'i 'o ha taha fili
- (4) 'I ha 'ikai ke 'i he fai'anga fili ha 'ofisa polisi pe 'oku ne mo'ua kuo pau ko e tokoni ki he taha fili mo hono faka'ilonga'i 'o 'enau fili ke siofi 'e ha taha kuo fili 'e he taha fili, 'a ia ko e taha ko ia he 'ikai ko ha kaniteiti ki he fili.

5 Tuku atu 'o e Kaati Faka'ilonga'i

- (1) Kuo pau ki ha taha fili 'i he 'aho 'o e fili, 'i he taimi hono vakai'i honau hingoa 'i he tohi fakakatoa 'i he fai'anga fili, ke fakaha ki he 'Ofisa Faifili 'a 'enau Kaati Faka'ilonga'i Fakafonua.
- (2) Ko ha taha fili 'oku 'ikai malava ke ne fakaha 'ene Kaati Faka'ilonga'i Fakafonua koe'uhi kuo mole, puli pe 'oku 'ikai ma'u ia pea 'oku 'ikai malava ke toe fakaha ha founga faka'ilonga'i kehe 'oku fakafiemalie ki he 'Ofisa Faifili ke ne muimui ki he ngaahi fiema'u 'o e kupu 14 'o e Lao ki he Fili Fale Alea.

6 Paaki mo e pulusi 'o e ngaahi tu'uaki, ngaahi fanongonongo ki he filii etc.

- (1) Kuo pau ke 'ikai paaki, pulusi pe tufaki pe fakatupu, fakangofua pe fakamafai ke paaki, pulusi pe tufaki, ha tu'uaki, pepa tu'uaki (handbill), pepa tu'uaki (pamphlet), pepa tu'uaki (poster) pe fanongonongo ki he filii tukukehe ka:
 - (a) ko e hingoa mo e tu'asila 'o e taha 'oku ne fakamafai 'a e tu'uaki, pepa tu'uaki (handbill), pepa tu'uaki (pamphlet), pepa tu'uaki (poster) pe fanongonongo 'oku ha 'i he ngata'anga 'o ia; pea
 - (b) kapau ko ha tu'uaki, pepa tu'uaki (handbill), pepa tu'uaki (pamphlet), pepa tu'uaki (poster) pe fanongonongo ki he filii 'a ia 'oku paaki keheange mei ha nusipepa, ko e hingoa mo e feitu'u 'o e pisinisi 'a e taha paaki ke ha 'i he ngata'anga 'o ia.
- (2) Kuo pau ke 'ikai fa'u, pulusi pe tufaki pe fakatupu, fakangofua pe fakamafai ke fakaha , pulusi pe tufaki lolotonga 'a e vaha'a taimi filii ha lekooti letio pe vitio tukukehe ka ha 'a e hingoa mo e tu'asili 'a e taha 'oku ne fakamafai 'a e lekooti letio pe vitio 'i he ngata'anga 'o ia.
- (3) Ko ha taha 'oku 'ikai faipau ki he kupusi'i (1) pe (2) 'oku ne fakahoko 'a e hia pea kuo pau ke mo'ua 'i ha'ane halaia ki he;
 - (a) kapau ko e taha faihia ko ha taha taautaha, mo'ua pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$1,000;
 - (b) kapau ko e taha faihia ko ha sino'i kautaha , ki ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$5,000.
- (4) 'Oku 'ikai ngaue'aki 'a e kupusi'i (1) 'o fekau'aki mo e:
 - (a) falani, fakama'u faka'ilonga, pine faka'ilonga, peni, peni vahevahe pe pula;
 - (b) ngaahi kaati pisinisi pe 'a'ahi 'a ia 'oku ne poupu ki he kanititeiti 'o ha taha 'i ha filii ki he Fale Alea; pe
 - (c) ngaahi tohi mo e ngaahi kaati: 'oku ha ai 'a e hingoa mo e tu'asila 'o e taha na'a ne 'oatu, pea 'oku 'ikai ma'u ai ha fakafofonga pe fakangalingali 'o e fakafofonga 'o ha pepa paloti ke ngaue'aki 'i ha filii ki he Fale Alea.

(5) 'I he kupu ni:

“tu’asila” ‘o ha taha ‘oku ‘uhinga ki ha tu’asila, kau ki ai ha hala mo e Kolo pe feitu’u, ‘a ia ‘e ala ngaue’aki ke fetu’utaki ki he taha ko ia lolotonga ‘a e ‘aho. ‘Oku ‘ikai kau ki ai ha puha positi ‘ofisi.

“tu’uaki, pepa tu’uaki (handbill), pepa tu’uaki (pamphlet), pepa tu’uaki (poster) pe fanongonongo ki he fili” ‘oku ‘uhinga ki ha tu’uaki, pepa tu’uaki (handbill), pepa tu’uaki (pamphlet), pepa tu’uaki (poster), pe fanongonongo ‘oku ‘i ai ha me’a ki he fili ka ‘oku ‘ikai kau ai ha tu’uaki ‘i he nusipepa ‘o fanongonongo ai ‘a e fakahoko ‘o ha fakataha.

“me’a ki he fili” ‘oku ‘uhinga ki he me’a ‘a ia ‘oku fakataumu’a pe ngalingali ke ne uesia ha fili ‘i ha fili.

“lekooti letio pe vitio ki he fili” ‘oku ‘uhinga ki ha lekooti letio pe vitio ‘a ia ‘oku ‘i ai ha me’a ki he fili.

7 Pulusi ‘o e ngaahi tu’uaki fili ‘i he ‘initaneti

(1) ‘Oku fakahoko ‘e he taha ha hia kapau:

- (a) ‘oku pulusi ‘e ha taha ha tu’uaki fili ‘i he ‘initaneti pe ko e taha ko ia ‘oku ne fakatupu, fakangofua pe fakamafai ha tu’uaki ki he fili ke pulusi ‘i he ‘initaneti;
- (b) ‘oku fakataumu’a ‘a e tu’uaki ki he fili ke ne uesia ‘a e fili ‘i ha fili;
- (c) ‘oku totongi ‘a e tu’uaki ki he fili ‘e he taha pe ha taha kehe ; pea
- (d) ko e hingoa mo e tu’asila ‘o e taha kuo ne fakamafai’i ‘a e tu’uaki ‘oku ‘ikai ke ha ‘i he ngata’anga ‘o e tu’uaki.

(2) Kuo pau ki ha taha kuo halaia ki ha hia ‘i he tu’utu’uni ke ala mo’ua ki he:

- (a) kapau ko e taha faihia ko ha taha taautaha, totongi ‘a e mo’ua pa’anga ‘oku ‘ikai lahi hake ‘i he \$1,000; pe
- (b) kapau ko e taha faihia ko ha sino’i kautaha, totongi ‘a e mo’ua pa’anga ‘oku ‘ikai lahi hake ‘i he \$5,000.

(3) 'I he kupu ni:

“tu’asila” ‘o ha taha ‘oku ‘uhinga ki ha tu’asila, kau ki ai ‘a e tu’asila kakato ‘o e hala mo e Kolo pe feitu’u, feitu’u ‘i Tonga, ‘a ia ‘oku malava ke fakahoko ki ai ha fetu’utanki ki he taha ko ia lolotonga ‘a e ‘aho. ‘Oku ‘ikai kau ki ai ha puha positi ‘ofisi.

8 Taha fili ke fili ‘i ha fai’anga fili kuo vahe’i

(1) Kuo pau ke fili pe ha taha fili ‘i ha fili ‘i he fai’anga fili kuo vahe’i ki hono kolo.

- (2) 'E fakaha 'e he Komisoni 'i he fanongonongo fakapule'anga ki he kau fili 'a honau ngaahi fai'anga fili kuo vahe'i.
- (3) 'E 'i ai ha fai'anga fili kuo vahe'i 'i he Vahefonua takitaha ki he kau fili 'oku nofo fakataimi pe 'i ai pea 'oku 'i ha tohi fakakatoa 'i ha Vahefonua kehe.

9 Fili 'a e kau ngaue 'a e Komisoni

Ko ha taha fili 'i ha fili ko ha 'Ofisa Faifili pe ha 'Ofisa Tokoni Fai Fili 'i ha fai'anga fili 'e ngofua ke fili 'i he taha 'o 'eni –

- (a) ko e fai'anga fili kuo vahe'i ki hono kolo; pe
- (b) koe fai'anga fili 'oku ngaue ki ai 'i he 'aho fili.

10 Pekia 'o ha Kanititeiti

- (1) Kuo pau ke hoko atu 'a e fili ki ha vahenga fili, kapau 'e pekia ha Kanititeiti ki ha fili 'i ha vahenga fili 'i he vaha'a 'o e 'aho 'o e tapuni 'o e ngaahi fokotu'u mo e 'aho fili.
- (2) Kuo pau ki he Supavaisa 'o e Fili, 'i he'ene ala lava, ke fokotu'utu'u ke toe pulusi 'a e ngaahi pepa paloti ki he vahenga fili. Kapau 'oku 'ikai malava ia kuo pau ki he Supavaisa 'o e Fili ke fokotu'utu'u ke kohi'i 'a e hingoa 'o e kanititeiti kuo pekia mo e siakale fili 'oku fehangahangai mo e hingoa 'i he ngaahi pepa paloti kotoa ki he vahenga fili ko ia.
- (3) Kuo pau ke fakapuliki 'uli'uli 'i he ngaahi pepa paloti 'oku toe pulusi 'a e konga na'e totonu ke ha ai 'a e hingoa 'a e kanititeiti kuo pekia mo e siakale fili.
- (4) Kuo pau ke fanongonongo faka-pule'anga 'e he Supavaisa 'o e Fili 'a e pekia 'o e kanititeiti pea fokotu'utu'u mo e Kau 'Ofisa Faifili 'i he fai'anga fili takitaha 'i he vahenga fili ke fakahoko ke 'ilo'i 'e he kau fili 'a e pekia 'a e kanititeiti.

11 Tu'utu'uni 'o e hokohoko 'o e ngaahi hingoa 'i he pepa paloti

- (1) 'I he kupu 9(5) 'o e Lao ki he Fili Fale Alea kuo pau ki ha 'Ofisa Faifili ke tu'utu'uni, kapau 'oku lahi ange 'a e tokolahi 'o e kau kanititeiti 'i he ngaahi sea 'oku 'ataa, 'a e hokohoko 'a e ha 'o e ngaahi hingoa 'o e kau kanititeiti 'i he ngaahi pepa paloti ke ngaue'aki 'i he fili.
- (2) Kuo pau ki he hokohoko 'i he pepa paloti ke tu'utu'uni 'aki ha fili 'i ha lulu, 'aki hono fili 'e he kanititeiti ha fika 'a ia ko 'ene fika ia 'i he pepa paloti.
- (3) Kuo pau ki he 'Ofisa Faifili, 'i he tapuni 'o e ngaahi fokotu'u ki he fili, 'i he feitu'u kuo ma'u ki ai 'a e ngaahi fokotu'u ke fakaha fakapule'anga pea 'i he 'ao 'o kinautolu 'oku 'i he feitu'u ko ia:

- (a) 'a e lisi 'o e ngaahi hingoa 'o e kau kanititeiti, 'i he hokohoko 'o hono ma'u 'o e ngaahi fokotu'u; pea
- (b) lau atu 'a e lisi ko ia.
- (4) Kuo pau ki he 'Ofisa Faifili ke:
- (a) maaka 'i he ngaahi la'i pepa takitaha 'oku lalahi, lanu pe fa'ahinga tatau 'aki ha fika kehekehe, 'o fakatatau ki he tokolahi 'o e kau kanititeiti;
- (b) peluki 'a e ngaahi la'i pepa takitaha ki he lalahi tatau, 'a ia 'oku maaka 'aki 'a e ngaahi fika kehekehe, pea fakahu ki ha kapa 'oku lahi fe'unga ke malava ai 'a e ngaahi pepa 'o fio tau'atina; pea
- (c) kole ki he kanititeiti takitaha 'i he hokohoko na'a nau fili ke toho mei he kapa 'a e la'i pepa kuo peluki 'e taha (1) pea 'oatu ia ki he 'Ofisa Faifili 'a ia kuo pau ke ne folahi 'a e la'i pepa pea fakaha 'a e fika, 'a ia kuo pau ko e fika ia 'i he fakahokohoko 'e ha ai 'a e kanititeiti 'i he pepa paloti.
- (5) Kapau 'oku 'ikai lava mai ha kanititeiti 'e ngofua ke ne fakamafai'i ha taha ke ne fakafongga'i ia. Kuo pau ki he fakamafai ko ia ke 'i he tohi pea 'oatu ia ki he 'Ofisa Faifili kimu'a pea fakahoko 'a e toho.
- (6) Kapau 'oku 'ikai lava mai ha kanititeiti pea 'oku te'eki ke ne fakamafai'i ha taha ke ne fakafongga'i ia kuo pau ke fakahoko 'e ha 'Ofisa Polisi 'a e toho mei he kapa 'o fakafongga'i 'a e kanititeiti.

Na'e fa'u 'i Nuku'alofa 'i he 'aho 6 'o 'Okatopa 2010.

Komisoni ki he Fili

TEPILE

(Tu'utu'uni 1)

FUAKAVA 'O E LAKANGA

Ko au..... 'oku ou fuakava 'i he 'ao 'o e 'Otua teu fakahoko hoku lakanga pe ko e ngaahi fatongia kuo tu'utu'uni pe tuku mai 'o fakatatau ki he Lao ki he Fili Fale Alea, ko e Lao ki he Komisioni Fili mo e ngaahi tu'utu'uni.

Teu fakahoko ngaue pe 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni kuo tu'utu'uni 'i he Lao (ngaahi Lao) mo e ngaahi tu'utu'uni pe ngaahi fanongonongo kuo tuku atu 'e he Komisioni Fili pea pe ko e Supavaisa 'o e Fili pea 'ikai ha taha kehe pe fakafofonga.

Kuo pau ke 'ikai teu kau ki ha ngaue fakapolitikale pe tokoni pe pou pou'i ha kanititeiti kuo fokotu'u ke fili. Ke tokoni'i ai 'e he 'Eiki!

.....
Na'e fakahoko 'i he 'aho ni 'o..... 20.....
'I he 'ao 'o..... (fakamo'oni hingoa)
Lakanga.....
Fakahoko 'i(tu'u'anga pe feitu'u)